ISSN: 2522-9699, 2616-5007

DOI 10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-6
УДК: 17.022:504

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

І. К. Яременко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *Актуальність дослідження зумовлена зростанням глобальних екологічних, соціальних і технологічних викликів, що актуалізують потребу у філософському переосмисленні сталого розвитку не лише як управлінської чи економічної стратегії, а як цілісного аксіологічного проєкту.*

Постановка проблеми. *У сучасному науковому дискурсі зберігається методологічна та концептуальна роз'єднаність між аналізом окремих цінностей та їх цілісним соціально-філософським осмисленням у контексті глобальних трансформацій, зумовлених цифровізацією, технологічним прискоренням і зростанням екологічних ризиків, що ускладнює розуміння сталого розвитку як узгодженої системи етичних орієнтирів.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Проблематика сталого розвитку набула ґрунтовного осмислення у працях вітчизняних дослідників, зокрема М. Бойченка, Л. Горбунової, Л. Горошкової, В. Зінченка, Л. Калініченко, О. Кивлюк, О. Поліщук, Н. Петрук та інших.*

Постановка завдання. *Окреслити аксіологічні засади сталого розвитку, інтерпретуючи їх через сукупність цінностей, зокрема відповідальності, справедливості, свободи, участі та інклюзії.*

Виклад основного матеріалу. *У статті сталий розвиток осмислюється як цілісна ціннісно-нормативна модель суспільного буття. Здійснено соціально-філософський аналіз ключових аксіологічних засад сталого розвитку, зокрема відповідальності, справедливості, свободи, участі та інклюзії, у контексті зростаючої глобальної взаємозалежності, екологічних ризиків і технологічних викликів сучасності. Обґрунтовано взаємозумовленість означених цінностей та їх визначальну роль у формуванні стійких моделей соціальних трансформацій.*

Висновки. *Обґрунтовано, що сталий розвиток постає як цілісний аксіологічний проєкт, у межах якого відповідальність, справедливість, свобода, участь та інклюзія утворюють взаємопов'язану нормативну систему. Показано, що узгодження цих цінностей є необхідною умовою довгострокових соціальних трансформацій, спрямованих на збереження поступу людства та гармонізацію відносин між людиною, суспільством і природою.*

Ключові слова: *сталий розвиток, аксіологія, відповідальність, справедливість, свобода, участь, інклюзія, соціальна філософія.*

AXIOLOGICAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Ivan Yaremenko

Abstract.

Relevance of the research. *The relevance of the research is due to the growth of global environmental, social and technological challenges, which actualize the need for a philosophical rethinking of sustainable development not only as a management or economic strategy, but as a holistic axiological project.*

Problem statement. *In modern scientific discourse, there is a methodological and conceptual disconnect between the analysis of individual values and their holistic socio-philosophical understanding in the context of global transformations caused by digitalization, technological acceleration and the growth of environmental risks, which complicates the understanding of sustainable development as a coherent system of ethical guidelines.*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Analysis of recent research and publications. *The issue of sustainable development has been thoroughly understood in the works of Ukrainian researchers, in particular M. Boychenko, L. Gorbunova, L. Horoshkova, V. Zinchenko, L. Kalinichenko, O. Kyvlyuk, O. Polishchuk, N. Petruk and others.*

Research task. *To outline the axiological principles of sustainable development, interpreting them through a set of values, in particular responsibility, justice, freedom, participation and inclusion.*

Main material presentation. *The article conceptualizes sustainable development as a holistic value-normative model of social existence. A socio-philosophical analysis of the key axiological principles of sustainable development, in particular responsibility, justice, freedom, participation and inclusion, is carried out in the context of growing global interdependence, environmental risks and technological challenges of modernity. The interdependence of the specified values and their determining role in the formation of sustainable models of social transformations is substantiated.*

Conclusions. *It is substantiated that sustainable development appears as a holistic axiological project, within which responsibility, justice, freedom, participation and inclusion form an interconnected normative system. It is shown that the coordination of these values is a necessary condition for long-term social transformations aimed at preserving the progress of humanity and harmonizing the relations between human, society and nature.*

Keywords: *sustainable development, axiology, responsibility, justice, freedom, participation, inclusion, social philosophy.*

Актуальність теми дослідження. Центральним елементом парадигми сталого розвитку є радикальне переосмислення морального обов'язку людини щодо світу, в якому вона живе, та щодо майбутніх поколінь. Йдеться не лише про зміну практичних моделей споживання чи управління ресурсами, а передусім про трансформацію етичних засад людської діяльності.

Проблематика аксіологічних засад сталого розвитку посідає чільне місце в сучасному соціально-філософському дискурсі, що зумовлено зростанням екологічних і соціальних викликів глобального масштабу. У цьому контексті особливої уваги набувають дослідження, спрямовані на осмислення ціннісних орієнтацій, що лежать в основі цілей сталого розвитку та їх практичної реалізації.

Постановка проблеми. Попри значний масив досліджень, присвячених проблемі сталого розвитку, у сучасному науковому дискурсі зберігається методологічна та концептуальна роз'єднаність між аналізом окремих цінностей (відповідальності, справедливості, свободи, інклюзивності, коеволюції) та їх цілісним соціально-філософським осмисленням у контексті глобальних трансформацій, зумовлених цифровізацією, технологічним прискоренням і зростанням екологічних ризиків.

У багатьох працях сталий розвиток інтерпретується переважно як стратегія управління ресурсами або як інструмент політичного та економічного регулювання, що призводить до редукції його нормативного та ціннісного виміру. Водночас недостатньо розробленою залишається проблема внутрішньої узгодженості фундаментальних етичних цінностей сталого розвитку. Це зумовлює необхідність філософського аналізу сталого розвитку як аксіологічного проєкту, що поєднує етику відповідальності, різні виміри соціальної справедливості, свободу та цінності інклюзії та участі. Розв'язання цієї проблеми має важливе значення не тільки для розвитку теорії сталого розвитку, а й для практичних завдань освітньої політики, формування відповідального громадянства та розробки стратегій екосоціальної трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сталого розвитку набула ґрунтовного осмислення у працях вітчизняних дослідників, зокрема М. Бойченка, Л. Горбунової, Л. Горошкової, В. Зінченка, Л. Калініченко, О. Кивлюк, О. Поліщук, Н. Петрук та інших учених. Суттєвий внесок у розробку аксіологічного виміру сталого розвитку зробили польські дослідники В. Качоха та Я. Сікора [11], які поєднали теоретичний і емпіричний підходи до аналізу цінностей сталого розвитку. У своїх наукових розвідках автори розглядають цінності-цілі, закладені в політичних програмах сталого розвитку, зокрема соціальну справедливість, міжпоколінну справедливість, свободу, відповідальність, сталий спосіб споживання та цінність природи. Особливої уваги заслуговує їхня спроба

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

інтерпретації цих цінностей крізь призму етики переконань, обов'язку та відповідальності, що дозволяє розглядати сталий розвиток як нормативно-ціннісну модель суспільного розвитку.

Фундаментальне значення для систематизації аксіологічних підходів до сталого розвитку мають роботи А. Папузінського [17], присвячені типологізації аксіології сталого розвитку. Автор звертає увагу на багатозначність самого поняття "сталий розвиток", що підтверджується наявністю десятків його дефініцій у науковій літературі. У цьому контексті Папузінський пропонує розрізняти два базові типи аксіології сталого розвитку: холістично-альтруїстичну та індивідуалістично-егоїстичну. Перша ґрунтується на ідеях солідарності, відповідальності перед майбутніми поколіннями, визнанні самоцінності природи та пріоритеті спільного блага. Друга, навпаки, відображає тенденцію до інструменталізації ідеї сталого розвитку, її "відчуження" у процесі політичної та економічної екстеріоризації, коли цінності сталого розвитку підпорядковуються логіці короткострокової вигоди.

Загалом аналіз останніх досліджень свідчить, що аксіологічний вимір сталого розвитку розглядається сучасними авторами як ключовий елемент його філософського осмислення. Водночас у науковій літературі зберігається фрагментарність підходів: частина досліджень зосереджена на політичних та етичних цінностях сталого розвитку, інші — на освітніх або технологічних аспектах, що актуалізує необхідність подальших міждисциплінарних досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Окреслити аксіологічні засади сталого розвитку, інтерпретуючи їх через сукупність цінностей, зокрема відповідальності, справедливості, свободи, участі та інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-філософське осмислення сталого розвитку потребує звернення до його аксіологічних засад, оскільки саме система цінностей визначає нормативні орієнтири суспільних трансформацій у соціальному, економічному та екологічному вимірах. У межах соціально-філософського аналізу сталий розвиток постає не лише як стратегія довгострокового управління ресурсами, а як цілісна ціннісно-нормативна модель суспільного буття, що ґрунтується на переосмисленні відносин між людиною, суспільством і природою [2]. Така перспектива зумовлює необхідність виокремлення фундаментальних етичних цінностей сталого розвитку, серед яких особливе місце посідають відповідальність, справедливість і свобода, участь та інклюзія, що формують моральні підвалини соціальної дії в умовах зростаючої складності, глобальної взаємозалежності та технологічних викликів сучасності. Розглянемо кожну з означених цінностей більш детально.

В контексті парадигми сталого розвитку однією з базових етичних цінностей є *відповідальність*. Відповідальність у дискурсі сучасної соціальної етики постає як фундаментальна цінність, що опосередковує взаємозв'язок між індивідуальною свободою та спільним благом і оцінюється залежно від здатності людських дій інтегрувати легітимні цілі та забезпечувати потенційний розвиток усіх суб'єктів, залучених до дії або тих, хто може зазнати її наслідків [18]. В умовах складних суспільних взаємовпливів і системних ризиків відповідальність не може обмежуватися лише юридичними зобов'язаннями чи формальним дотримання норм, а набуває характеру рефлексивної та превентивної моральної орієнтації будь-якої дії, у межах якої індивід усвідомлює та приймає наслідки власних вчинків щодо інших і спільноти загалом [7]. У концептуалізації Санду та Поповенюк відповідальність як етична цінність не протиставляється соціальній ефективності, а розглядається як умова її легітимності; такий підхід знаходить вияв як у практиках організаційного управління, так і в освітньому просторі, де педагог постає носієм і зразком моральної відповідальності [18]. У цьому сенсі відповідальність функціонує як інтегративний принцип соціального буття, який передбачає не перебирання на себе відповідальності за інших, а повагу до автономії та взаємної відповідальності суб'єктів, сприяючи соціальній згуртованості й запобіганню ірраціональним формам безвідповідальної поведінки через етичну рефлексію [4].

В контексті аксіологічної парадигми сталого розвитку, продуктивним видається концептуально осмислення відповідальності як етичної цінності в межах "принципу відповідальності" Г. Йонаса, представленого в його книзі "Імператив відповідальності: у пошуках етики для технологічної епохи". На відміну від класичних етичних систем, зорієнтованих переважно на безпосередні міжлюдські взаємини та короткострокові наслідки вчинків, етика Йонаса розширює просторово-часовий горизонт моральної дії.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Відповідальність у цьому розумінні набуває онтологічного виміру, оскільки спрямована не лише на сучасників, а й на саме "буття" майбутнього людства [10].

Український філософ М. Бойченко, аналізуючи доробок М. Вебера, акцентує увагу на етиці відповідальності як ключовому вимірі моральної зрілості особистості та спільноти. На його думку, веберівське розуміння відповідальності виходить за межі формально-нормативної етики й ґрунтується на внутрішньому визнанні цінностей, що надають сенс людській дії. Саме це внутрішнє прийняття відповідальності, підкреслює М. Бойченко, перетворює етичний вибір на усвідомлену позицію суб'єкта, здатного діяти не лише відповідно до правил, а й з огляду на наслідки своїх вчинків у соціальному та політичному вимірах [1].

Іншою фундаментальною цінністю парадигми сталого розвитку є *справедливість*, яка в дискурсі сталого розвитку аналізується у різних часово-просторових та соціально-нормативних вимірах. У межах означеної парадигми виокремлюють дистрибутивну справедливість, що стосується справедливого розподілу ресурсів і благ у межах сучасних суспільств, глобальну справедливість, пов'язану з асиметріями розвитку між країнами та регіонами, а також міжпоколінну справедливість, яка акцентує моральну відповідальність нинішніх поколінь перед майбутніми.

Дистрибутивна справедливість передбачає справедливий розподіл матеріальних і нематеріальних ресурсів, можливостей та соціальних благ між членами суспільства, ґрунтуючись на принципах рівності, пропорційності та моральної обґрунтованості соціальних відмінностей [3]. У парадигмі сталого розвитку цей принцип набуває додаткового нормативного змісту, оскільки охоплює не лише соціально-економічний вимір, а й екологічний: ідеться про справедливий розподіл екологічних ризиків, тягарів адаптації до кліматичних змін, а також відповідальності за заподіяну довкіллю шкоду між різними соціальними групами, країнами та економічними суб'єктами [19].

Глобальний вимір справедливості виходить за межі національних держав і ґрунтується на визнанні гідності кожної людини незалежно від її географічного, економічного чи культурного становища. У цьому сенсі справедливість постає у якості універсальної моральної вимоги, що апелює до відповідальності глобальних інституцій, держав і транснаціональних акторів. Сталий розвиток у такій перспективі розглядається як етична відповідь на структурну нерівність між країнами "глобальної Півночі" та "глобального Півдня", зумовлену асиметріями доступу до ресурсів, технологій і політичного впливу, а також як спроба сформувати більш справедливі моделі глобального співіснування в умовах зростаючої взаємозалежності та спільних планетарних викликів, зокрема кліматичних змін, деградації довкілля та глобальних криз [15; 19].

Ідея міжпоколінної справедливості є однією з ключових нормативних основ сталого розвитку. Вона полягає у визнанні морального статусу майбутніх поколінь як рівноправних суб'єктів етичного розгляду, навіть попри їхню фактичну відсутність у сучасному політичному та соціальному просторі [3]. Сталий розвиток у цьому сенсі визначається як зобов'язання теперішнього покоління задовольняти власні потреби без підриву можливостей майбутніх поколінь реалізовувати свої життєві проєкти. Це передбачає відмову від логіки негайного максимізування користі на користь довгострокової стабільності та цілісності соціально-природних систем. Міжпоколінна справедливість трансформує уявлення про розвиток із лінійного зростання в етичний процес підтримання умов для тривалого співіснування людства та природи [5].

Методологічно продуктивним є підхід О. Лангхелле [12], який аналізує концепцію сталого розвитку через призму соціальної справедливості, розширюючи рамки теорії справедливості Дж. Ролза для врахування глобальних і міжпоколінних вимірів справедливості. Автор стверджує, що соціальна справедливість є невід'ємною частиною концепції сталого розвитку і що цілі сталого розвитку - задоволення потреб сучасних поколінь та забезпечення рівних можливостей для майбутніх - вимагають врегулювання фізичної стійкості, задоволення базових потреб і справедливого розподілу благ як основних компонентів справедливості [12].

Лангхелле показує, що класичні ліберальні теорії справедливості (зокрема ролзіанська) частково сумісні зі сталим розвитком, але вимагають розширення: глобальна екологічна взаємозалежність, історична нерівність у використанні ресурсів створюють конфлікти між внутрішньопоколінною та міжпоколінною справедливістю, які не

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

враховуються в традиційних моделях справедливості. У результаті Лангхелле доводить, що сталий розвиток не лише включає соціальну справедливість, але й потребує більш амбіційних розподільних принципів, ніж ті, що пропонуються в ролзіанській моделі [12].

Таким чином, справедливість у парадигмі сталого розвитку постає як нормативна умова можливості людської дії в довгостроковій перспективі. Однак сама по собі справедливість не вичерпує аксіологічного змісту сталого розвитку, оскільки реалізація справедливих соціальних і екологічних правил і практик безпосередньо пов'язана з питанням *свободи* — здатності індивідів і спільнот здійснювати усвідомлений вибір, брати участь у формуванні спільного майбутнього та нести відповідальність за наслідки власних дій [13; 20].

Розрізнення між негативною та позитивною свободою, запроваджене І. Берліном, є фундаментальним для розуміння сучасних дискусій про сталий розвиток. Негативна свобода визначається як відсутність зовнішнього втручання або примусу; це простір, у якому людина може діяти без перешкод з боку інших людей або держави. У контексті економіки цей вид свободи часто асоціюється з ринковими механізмами, свободою контрактів та вибору споживача. Проте надмірна концентрація на негативній свободі без урахування соціальних та екологічних наслідків призвела до поглиблення екологічних криз. Позитивна свобода, на противагу цьому, стосується "самоврядування" або "самовладання" — здатності людини бути господарем власного життя та діяти відповідно до своїх раціональних цілей [16].

Одним із найвпливовіших теоретичних обґрунтувань сталого розвитку через призму свободи є підхід А. Сена, відомий як "розвиток як свобода". Сен стверджує, що розвиток не слід ототожнювати виключно зі зростанням ВВП; його справжньою метою є розширення реальних свобод, якими користуються люди. У межах цього підходу сталий розвиток визначається як процес, що сприяє розширенню можливостей теперішнього покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь [19]. Центральним елементом теорії Сена є "підхід на основі спроможностей" (capability approach). Спроможність — це сукупність альтернативних комбінацій функціонувань, які людина здатна реалізувати; це її реальна свобода вести той чи інший спосіб життя. Для оцінки сталого прогресу Сен пропонує аналізувати п'ять типів інструментальних свобод: політичні свободи, економічні можливості, соціальні можливості, гарантії прозорості та безпека [14; 19].

Г. Йонас у праці "Принцип відповідальності" стверджує, що стрімкий розвиток технологій наділив людство безпрецедентною владою, яка вимагає етики, що враховує віддалені наслідки наших дій. Він формулює новий категоричний імператив, згідно з яким необхідно діяти так, щоб наслідки діяльності були сумісні з тривалістю людського життя на Землі [6]. Для Йонаса свобода — це не просто здатність обирати, а відповідальність за саме існування суб'єкта, який здатний обирати. Ми несемо відповідальність перед "ідеєю людини", яка вимагає збереження природи як своєї життєвої основи. Свідоме самообмеження заради збереження можливості свободи для майбутніх поколінь стає найвищим проявом свободи в епоху технологій [6].

Свобода як цінність сталого розвитку завершує свою еволюцію у формуванні "спільноти відповідальності". Це стан, де індивідуальна свобода та колективна відповідальність перебувають у динамічній рівновазі. Сталий розвиток не обмежує свободу, а рятує її від саморуйнівного егоїзму, перетворюючи на творчу силу для гармонійного співіснування людства та природи [13; 21].

У такому контексті повноцінна реалізація свободи неможлива без активної участі всіх членів суспільства у процесах прийняття рішень та врахування різноманітних інтересів, що безпосередньо формує основу для цінностей участі та інклюзії. Участь та інклюзія як цінності відображають демократичний вимір сталого розвитку та пов'язані з переосмисленням суб'єктності людини в соціально-політичних процесах. Вони ґрунтуються на визнанні права кожної особи брати участь у прийнятті рішень, що визначають умови її життя, а також на нормативній вимозі врахування голосів маргіналізованих і вразливих груп, які традиційно були виключені з процесів формування політик і розподілу ресурсів [9].

У межах парадигми сталого розвитку інклюзія постає як процедурний принцип та етична настанова, спрямована на подолання структурних форм нерівності та символічного виключення. Інклюзивні практики управління сприяють зміцненню соціальної довіри, підвищенню легітимності й ефективності політик сталого розвитку, а також зменшенню соціальних напружень і конфліктів у плюралістичних суспільствах.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Водночас участь громадян розглядається не лише як інструмент досягнення управлінських цілей, а як самостійна цінність, що утверджує людину як активного суб'єкта суспільних змін, сприяє розвитку рефлексивної відповідальності та формуванню відповідального громадянства в умовах демократії участі [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що концепція сталого розвитку репрезентує аксіологічний проєкт, спрямований на трансформацію способів людського буття в умовах глобальних ризиків технологічної епохи. Фундаментальні цінності сталого розвитку — відповідальність, справедливість, свобода, участь та інклюзія формують нормативну основу для гармонізації відносин між людиною, суспільством і природою.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом аксіологічних засад сталого розвитку в умовах цифрової трансформації суспільства, а також з емпіричним вивченням механізмів формування відповідальних ціннісних орієнтацій у різних соціальних і культурних контекстах.

Список використаних джерел:

1. Бойченко, М 2021, 'Наскільки формальною є етика відповідальності? Спадщина Вебера: на перехресті традицій', *Філософська думка*, (1), 75–95. Available from : <https://doi.org/10.15407/fd2021.01.075>. [28 October 2025].
2. Поліщук, О & Петрук, Н 2022, 'Аксіологічні орієнтири у філософії сталого розвитку суспільства', *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 1(52). Available from : <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.250656>. [28 October 2025].
3. Ролз, Дж 2001, *Теорія справедливості,* пер. з англ. О. Мокровольський, Київ : Вид-во Соломії Павличко "Основи".
4. Amanoloae, M 2020, 'Responsibility as an ethical value', *Moldavian Journal for Education and Social Psychology*, 4 (1), 14–19. Available from : <https://doi.org/10.18662/mjesp/4.1/12>. [28 October 2025].
5. Barry, B 1999, 'Sustainability and intergenerational justice'. In A. Dobson (Ed.), *Fairness and futurity: Essays on environmental sustainability and social justice* (pp. 93–117). Oxford University Press.
6. Berdinesen, H 2017, 'On Hans Jonas' "The imperative of responsibility"', *Philosophia*, 17, 16–28. Available from : <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-17-2017/on-hans-jonas-the-imperative-of-responsibility/>. [28 October 2025].
7. Cantrill, H 2002, *The psychology of social movements*, Transaction Publishers.
8. Dryzek, JS 2010, *Foundations and frontiers of deliberative governance*, Oxford University Press.
9. Fraser, N 2009, *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*, Columbia University Press.
10. Jonas, H 1984, *The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age*, University of Chicago Press.
11. Kaczocha, W & Sikora, J 2011, 'Axiological aspects of sustainable development with theoretical and empirical approach', *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 19(1), 47–62. Available from : <https://www1.up.poznan.pl/jard/index.php/jard/article/view/705>. [28 October 2025].
12. Langhelle, O 2000, 'Sustainable development and social justice: Expanding the Rawlsian framework of global justice', *Environmental Values*, 9, 295–323. Available from : <https://doi.org/10.3197/096327100129342074>. [28 October 2025].
13. Lorber, FE 2025, 'Revolution of rights, rethinking of freedom: About rights for non-human entities and freedom in the Anthropocene', *Völkerrechtsblog*. 2025 February 24. Available from : <https://voelkerrechtsblog.org/revolution-of-rights-rethinking-of-freedom/>. [28 October 2025].
14. McDonald, R 2006, 'Sustainable development as freedom', *The International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 13, 445–447. Available from : <https://doi.org/10.1080/13504500609469693>. [28 October 2025].
15. Nussbaum, MC 2011, *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.
16. Orji, CP 2024, 'A philosophical perspective of Isaiah Berlin's positive and negative dimension of liberty', *Journal of African Studies and Sustainable Development*, 7(1). Available from : <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20708.80001>. [28 October 2025].
17. Papuziński, A 2013, 'The axiology of sustainable development: An attempt at typologization', *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*, 8(1), 5–25.
18. Sandu, A & Popoveniuc, B (Coords.). 2018, *Etică şi integritate în educaţie şi cercetare (Ethics and integrity in education and research),* Tritonic.
19. Sen, A 2009, *The idea of justice*. Harvard University Press.
20. Spash, C 2025, 'Autonomy and freedom in individual to societal transformation'. In *Routledge handbook* (chapter). Available from : <https://doi.org/10.4324/9781032650159-18>. [28 November 2025].

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

21. Walczak, D 2015, 'The process of exchange, solidarity and sustainable development in building a community of responsibility', *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6, 506–512. Available from : <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s1p506>. [28 October 2025].

References:

1. Boichenko, M. (2021). *Naskilky formalnoiu ye etyka vidpovidalnosti? Spadshchyna Vebera: na perekhresti tradytsii*. Filosofska dumka, (1), 75–95. Available from : <https://doi.org/10.15407/fd2021.01.075>. [28 October 2025].
2. Polishchuk, O., & Petruk, N. (2022). *Aksiolohichni oriientyry u filosofii staloho rozvytku suspilstva*. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, 1(52). Available from : <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.250656>. [28 October 2025].
3. Rolz, J. (2001). *Teoriia spravedlyvosti* (transl. from English by O. Mokrovolskyi). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy".
4. Amanoloae, M 2020, 'Responsibility as an ethical value', *Moldavian Journal for Education and Social Psychology*, 4 (1), 14–19. Available from : <https://doi.org/10.18662/mjesp/4.1/12>. [28 October 2025].
5. Barry, B 1999, 'Sustainability and intergenerational justice'. In A. Dobson (Ed.), *Fairness and futurity: Essays on environmental sustainability and social justice* (pp. 93–117). Oxford University Press.
6. Berdinesen, H 2017, 'On Hans Jonas' "The imperative of responsibility"', *Philosophia*, 17, 16–28. Available from : <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-17-2017/on-hans-jonas-the-imperative-of-responsibility/>. [28 October 2025].
7. Cantrill, H 2002, *The psychology of social movements*, Transaction Publishers.
8. Dryzek, JS 2010, *Foundations and frontiers of deliberative governance*, Oxford University Press.
9. Fraser, N 2009, *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*, Columbia University Press.
10. Jonas, H 1984, *The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age*, University of Chicago Press.
11. Kaczocha, W & Sikora, J 2011, 'Axiological aspects of sustainable development with theoretical and empirical approach', *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 19(1), 47–62. Available from : <https://www1.up.poznan.pl/jard/index.php/jard/article/view/705>. [28 October 2025].
12. Langhelle, O 2000, 'Sustainable development and social justice: Expanding the Rawlsian framework of global justice', *Environmental Values*, 9, 295–323. Available from : <https://doi.org/10.3197/096327100129342074>. [28 October 2025].
13. Lorber, FE 2025, 'Revolution of rights, rethinking of freedom: About rights for non-human entities and freedom in the Anthropocene', *Völkerrechtsblog*. 2025 February 24. Available from : <https://voelkerrechtsblog.org/revolution-of-rights-rethinking-of-freedom/>. [28 October 2025].
14. McDonald, R 2006, 'Sustainable development as freedom', *The International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 13, 445–447. Available from : <https://doi.org/10.1080/13504500609469693>. [28 October 2025].
15. Nussbaum, MC 2011, *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.
16. Orji, CP 2024, 'A philosophical perspective of Isaiah Berlin's positive and negative dimension of liberty', *Journal of African Studies and Sustainable Development*, 7(1). Available from : <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20708.80001>. [28 October 2025].
17. Papuziński, A 2013, 'The axiology of sustainable development: An attempt at typologization', *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*, 8(1), 5–25.
18. Sandu, A & Popoveniuc, B (Coords.). 2018, *Etică şi integritate în educaţie şi cercetare (Ethics and integrity in education and research),* Tritonic.
19. Sen, A 2009, *The idea of justice*. Harvard University Press.
20. Spash, C 2025, 'Autonomy and freedom in individual to societal transformation'. In *Routledge handbook* (chapter). Available from : <https://doi.org/10.4324/9781032650159-18>. [28 October 2025].
21. Walczak, D 2015, 'The process of exchange, solidarity and sustainable development in building a community of responsibility', *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6, 506–512. Available from : <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s1p506>. [28 October 2025].

Прорецензовано / Reviewed *24.11.2025*
Рекомендовано до друку / Recommended for publication *10.12.2025*